

1. Prečo a ako by sme mohli učiť o 17. novembri¹

O 17. novembri 1989 médiá každoročne, pri príležitosti výročia tohto medzinárodného sviatku, informujú pomerne vyčerpávajúco. Školský dejepis sa, naopak, už dlhodobo pasuje s výzvou, ako žiakom v priebehu jedného školského roka odovzdať poznatky zo slovenských i svetových dejín 20. storočia, takže na novembrové udalosti už často nezostane žiaden priestor. Ide však o tak notoricky známy dátum, že by sme stručný prehľad o tejto časti našej histórie mohli očakávať nielen od pamätníkov, ale aj od mladšej generácie. V praxi sa mi neraz potvrdilo, že opak je pravdou a notoricky známe historické udalosti či medzníky bývajú väčšinou pre dejepisárov náročné na odučenie a pre žiakov zasa, kvôli množstvu dostupných informácií, komplikované na porozumenie. Tak je to napríklad s Veľkou francúzskou revolúciou, o ktorej počul asi každý, no pripraviť na túto tému kvalitnú vyučovaciu hodinu s cieľom vysvetliť žiakom, čo sa vlastne stalo a prečo sa o tom dnes učíme, si už vyžaduje skutočné pedagogické majstrovstvo. Podobne je to aj so 17. novembrom.

Ponúkame preto kolegom učiteľom, žiakom, ale aj širokej verejnosti aktuálny pohľad na spomínanú tému, a tiež prezentujeme didaktickú hodnotu novembrových udalostí 1989 tak, ako ju v kontexte didaktiky dejepisu, ale aj s ohľadom na súčasné spoločensko-politické problémy, vnímame. Opierame sa o koncept rozvíjania historického vedomia, ktorý sa v európskom kontexte pri učení sa o minulosti aktuálne uplatňuje, pričom pracujeme s abstraktnými kategóriami ako je **pamäť, priestor, čas, identita a historicita**. Naším cieľom je predstaviť kolegom učiteľom funkčný model na sprítomňovanie historických udalostí nielen v súvislosti s novembrom 1989, ale v rámci školského dejepisu vo všeobecnosti, a týmto spôsobom „znovuoživovať“ minulosť a rozvíjať predovšetkým u mladej generácie „zmysel pre históriu“ a senzibilitu na spoločensko-politické dianie.

¹ Pojmy žiak, učiteľ, kolega, historik, dejepisár, návštevník, pamätník, občan sú v texte používané ako sociálne a pedagogické kategórie alebo označenie profesijnej skupiny, t. j. vo význame žiak i žiačka, učiteľ i učiteľka, kolega i kolegyňa, historik i historička, atď.

Mať zmysel pre históriu

Aby sme porozumeli vyššie vytýčenému cieľu, považujem za potrebné vysvetliť, o čo sa vlastne snažíme keď chceme, aby mali žiaci „zmysel pre históriu“. Z perspektívy historika ide o ochotu a schopnosť rozumieť minulosti, vychádzajúc z dobového kontextu a zdrojov. Čo to však znamená pre mladú generáciu podľa môjho názoru viac vystihuje druhé Gadamerovo vymedzenie „*dôsledne premáhať tú prirodzenú naivitu, ktorá by nás viedla k posudzovaniu minulého podľa tzv. samozrejmych kritérií súčasného života, v perspektíve našich inštitúcií, našich hodnôt a nadobudnutých právd.*“² Pre žiakov základnej školy je snaha uchopiť minulosť práve na základe spomínaných kritérií súčasného života ešte prirodzená, avšak tieto tendencie by mal postupne korigovať školský dejepis, a rozvíjaním historického vedomia na základnej a strednej škole³ tak u mladej generácie budovať spomínaný „zmysel pre históriu“. Že školský dejepis v tomto smere v slovenskom prostredí dlhodobo zlyháva, je už viac menej fakt. Cieľom tohto textu však nie je analyzovať, prečo to tak je.⁴ Ale je nevyhnutné tento fakt brať na vedomie predovšetkým preto, že práve školský dejepis je „*inštitucionalizovanou formou vytvárania, odovzdávania a zachovávanía historického vedomia.*“⁵ Ak sa teda historické vedomie na školskom dejepise neutvára, nerozvíja a nekoriguje, nemôžeme od jeho absolventov očakávať, že budú mať „zmysel pre históriu“. Sotva ho totiž žiaci nadobudnú pri sledovaní televízie alebo surfovaním po webstránkach a sociálnych sieťach, aj keď sociologický prieskum historického vedomia slovenskej spoločnosti z roku 2006 ukázal (predpokladáme, že tieto tendencie pretrvávajú do súčasnosti), že najčastejším zdrojom informácií o slovenských dejinách je práve mediálna sféra, nie školský dejepis.⁶ Medzi riadkami sa vynára otázka, či mať „zmysel pre históriu“ je až také potrebné, a či jednoducho nestačí vedieť, čo sa kedy a kde stalo. Považujem preto za nevyhnutné zdôrazniť, že dejepis nie je súčasťou sústavy všeobecnovzdelávacích predmetov na základných a stredných školách len preto, že je to dlhodobá tradícia. Predmetom dejepisu nie je uzavretá minulosť. Predmetom dejepisu je prítomnosť, ktorú dejepis na základe porozumenia minulému vysvetľuje, a tým umožňuje žiakom orientovať sa v súčasnom svete, a tiež budúcnosť, ktorú žiaci ako občania svojím rozhodovaním a konaním nevyhnutne tvoria. Tu niekde sa skrývajú dôvody, prečo si pri projektoch tohto typu za cieľ kladieme okrem budovania „zmyslu pre históriu“ aj rozvíjanie senzibility na spoločensko-politické dianie.

² GADAMER, Hans-Georg. Problém dějinného vědomí. Praha: Oikoymenth, 2019, s. 13.

³ Osobitne by sa v predloženom texte žiadalo venovať konceptu rozvíjania historického vedomia, avšak to by bola rozsiahla odbočka od samotného predmetu štúdie. K tejto problematike preto odporúčam bližšie pozrieť v slovenskom prostredí jedinečnú publikáciu od Viliama Kratochvíla – Metafora stromu. KRATOCHVÍL, Viliam. *Metafora stromu ako model didaktiky dejepisu – k predpokladom výučby*. Bratislava: Raabe, 2019. 270 s.

⁴ Čiastočne sa tejto problematike venujem v štúdií BOJKOVÁ, Alžbeta. Dejepis globálne. In: *Rozvojové vzdelávanie. Témy a metódy IV*. Bratislava: Nadácia Pontis, 2018, s. 6 – 54.

⁵ Pozri: BENEŠ, Zdeněk. Společnost, vědomí, dějiny: teze k diskusi, 2004. In: *Historie a škola II. Člověk, společnost, dějiny*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, s. 5 – 19.

⁶ Bližšie pozri: PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2006. 264 s.

Odvolávajúc sa na predchádzajúce riadky teda v kontexte udalostí spojených so 17. novembrom 1989 nestačí vedieť čo, kedy a kde sa stalo a každý rok si tieto fakty pripomínať. Musíme opustiť faktografiu, ktorá pláva na povrchu, a ponoriť sa do hlbších pomalých prúdov toku dejín, ktoré nám následne pomôžu lepšie porozumieť konkrétnostiam, ktoré sa vznášajú nad nimi. Tento proces je však oveľa náročnejší ako strohé osvojenie si faktografie. Po rozhovoroch s viac než tisíckou žiakov základných a stredných škôl, ktorých som v novembri a decembri 2019 osobne sprevádzala interaktívnou výstavou o novembri 1989 s názvom Prvý dotyk so slobodou, si navyše dovoľím tvrdiť, že pre nich úplne cudzí.⁷ Tento fakt ma neprekvapil, práve naopak. Na základe mojich skúseností z predchádzajúcich interaktívnych výstav,⁸ ktoré sme na katedre organizovali, som s ním pri príprave konceptu výstavy a komentovanej prehliadky rátala. Mnou položené otázky hneď v úvode komentovanej prehliadky boli teda vopred premyslené a sledovali konkrétny cieľ: prísť spolu so žiakmi na to, o čo sa vlastne touto výstavou snažíme, a počas komentovanej prehliadky to v spolupráci s nimi aj dosiahnuť. Otázky sa môžu zdať na prvý pohľad triviálne, no smerujú k absolútnej podstate tejto štúdie: ***Viete, o čom je výstava Prvý dotyk so slobodou? Prečo podľa vás takúto výstavu organizujeme? Prečo ste na našu výstavu prišli?*** V každej sprevádzanej skupine sme bez problémov zodpovedali otázku, kedy, kde a prečo sa udiali historické udalosti, ktorým sa výstava venovala. Na otázku prečo si tieto udalosti každoročne pripomínáme, napríklad aj formou takejto výstavy, som však už dostávala vágne formulovanú a generáciami omieľanú frázu „aby sme sa poučili z chýb minulosti“, pričom takmer nikto nevedel odpovedať, ako konkrétne sa pripomínaním novembra '89 vlastne poučíme. Najviac ma však zaujímala odpoveď na otázku, prečo žiaci prišli na takúto výstavu, pričom vždy som ich vyzvala, aby sa aj napriek prítomnosti ich vyučujúcich nebáli byť úprimní a otvorení. Dostala som tri typy odpovedí: aby sme sa niečo dozvedeli o 17. novembri; prišli sme lebo učiteľ/ka povedala, že musíme; aby sme sa nemuseli učiť. Vzhľadom na vek respondentov (14 – 18 rokov) odpovede nie sú prekvapujúce, z perspektívy dejepisárky a historičky sú odpovede sklamaním, pre didaktiku dejepisu sú naopak nesmiernou výzvou. Prispôbiť celý koncept komentovanej prehliadky predmetnej výstavy iba predpokladaným odpovediam potencionálnych návštevníkov bol riskantný krok, ktorý sa vyplatil. Ostávalo už len využiť čas strávený so žiakmi tak, aby z výstavy odišli s poznaním, že na ich rozhodovaní a konaní skutočne záleží, a prečo to tak je, ich môže naučiť práve dejepis. Musí to však byť dejepis, ktorý buduje spomínaný „zmysel pre históriu“ a žiakov vedie k aktívnemu občianstvu. Na príklade novembrových udalostí z roku 1989 takýto koncept výučby dejepisu prezentujeme.

⁷ Týmto konštatovaním sa v žiadnom prípade nechcem dotknúť žiakov, ktorí so mnou výstavu absolvovali. Za tento stav nenesú zodpovednosť. Poskytli mi skutočne veľa podnetov, a s každou skupinou sa mi pracovalo výborne.

⁸ Konkrétne výstavy *Kto bude ďalší?*; *Kto bude ďalší? II* a *Dejiny tvoríš ty!* z rokov 2016, 2017 a 2018. Mediálne výstupy k uvedeným výstavám sú uvedené v nasledujúcej kapitole.